

др Сима Аврамовић,
ванредни професор Правног факултета у Београду

ПРИМЕР ПРИМЕНЕ КВАНТИТАТИВНИХ МЕТОДА У ПРАВНОЈ ИСТОРИЈИ

I

Правна историја без сумње спада у дисциплине које би се могле назвати традиционалним. Њен се традиционализам огледа, између осталог, и у начину истраживања. Вишевековни развитак на истим методолошким основама дубоко је усадио свест да је овој научној грани примерено комбиновање историјског и нормативног, тако да на методолошком плану кроз дуги временски период није било крупнијих новина. Марксистички приступ, ставови француских „аналиста“ и слични продори, поред значајних промена у углу гледања на правно-историјске феномене, ипак у основи задржавају класичне методе истраживања, који остављају утисак једино могућих. Отуд развитак нових техничких могућности, који је виртуелно носио са собом и промене у начину проучавања, дуго није дотицао правну историју, мада је у сродним дисциплинама већ оставио дубоког трага.

У историји је примена компјутера започела још педесетих година. Коришћење квантитативних метода је дало прве резултате 1963. године, када је у САД објављена студија аутора В. Ејделота (W. Aydelotte)⁽¹⁾ у којој се анализира изборни модел британског Доњег дома за 1840. годину. Током седме деценије, нарочито у САД, већ читави тимови историчара раде на крупним истраживачким пројектима који се заснивају на новим методолошким основама.

У области античких студија помоћ компјутера су најпре затражили филолози. Дакако, опет прво у САД. Научник презимена познатог у свету чипова, Дејвид Пакард (*David W. Packard*), почео је још крајем шездесетих година да развија IBYCUS систем, намењен компјутерској обради текстова античких писаца. Програм је омогућавао лако претраживање изворних текстова и проналажење жељених речи и фраза, али су се постизали и други резултати — граматичка анализа, метричке студије, и сл. Компјутери су посебно успешно коришћени у учењу класичних језика. IBYCUS систем се потпуно афирмисао од 1974. године на Универзитету *Chapel Hill* у Северној Каролини, а потом се почео ширити по универзитетима широм САД. Тренутно функционише у двадесетак америчких научних институција. Један од најистакнутијих центара који даље усавршава IBYCUS систем је онај који води проф. Џон Оутс (*John Oaths*) на *Duke University, Durham*, такође у Северној Каролини. Банка података се стално проширује уношењем нових текстова грчких писаца.

Тај посао је скоро окончан. У овом тренутку се ради на стокирању података из правне епиграфике (за сада су унети натписи из *IG, I* и *II*), а у плану је да се у трећој фази унесе и обиље правноисторијских података садржаних у папирусима. Нови медиј на коме се банке података похрањују и испоручују корисницима (компакт — диск) омогућава да само један диск обухвати дела свих античких грчких писаца, тако да је истовремено претраживање података из разних извора невероватно олакшано. Врлине IBYCUS-а, нажалост, за сада не могу осетити власници персоналних компјутера, јер је систем могуће користити само на

(1) В. Ближе: Гавриловић, Д., *Компјутерско проучавање историје*, „Југословенски историјски часопис“, 1978/1-4, 46.

специјалној опреми коју испоручује Х. Пакард. У Европи још ни један научни центар који се бави правном историјом ту опрему није прибавио (мада није претерано скупа), тако да се ова банка података за сада примењује само у САД. Једини научник који користи предности IBYCUS система у изучавању античког грчког права је *Michael Gagarin*, професор руског порекла, који ради на *Austin University, Texas*.

Дела свих значајнијих римских аутора већ су садржана у банкама података у оквиру IBYCUS система. Но, и пре тога су неки романисти увидели користи које нуди нова методологија. Први, за сада једини крупнији напор на том плану учинио је проф. Римског и Грађанског права из Оксфорда, Оноре (*Tony Honore*)⁽²⁾. Заједно с аустријским професором Менером (*J. Menner*), развио је компјутеризовану банку података, која садржи целокупни текст Јустинијанових Дигеста и омогућава, пре свега, анализу учесталости појединих термина из извора, претраживање цитата, итд.⁽³⁾.

Но, чини се да би од користи за правну историју могла бити и квантитативна анализа садржине података (*content analysis*), којој се увелико прибегава у филологији, економији, у области међународних односа, психологији, итд. За време боравка у САД на Универзитету у Мериленду (*Center for International Development*), у сарадњи са мр Љубишом Станојевићем, предузели смо један такав покушај⁽⁴⁾.

Предмет истраживања су облици располагања *mortis causa* у античком грчком праву⁽⁵⁾. То је питање привлачило пажњу већег броја правних историчара. У прошлом веку су компаративисти сматрали да је у грчком праву постојала установа тестаментa, као и у римском (Ганс, Шулин)⁽⁶⁾, а почетак овог столећа донео је нове теорије. Брук је тврдио да је грчко право у почетку користило билатералне правне акте, који нису имали особине тестаментa (посебно поклон за случај смрти), већ су се доцније развили у нове облике, тзв. тестаментарну адопцију (*diatheke* са *eispoiesis*) и тзв. легатски тестамент (*diatheke* без *eispoiesis*)⁽⁷⁾. На то је одмах реаговао Талхајм, који је негирао разлику између тестаментa са *адопцијом* и *без ње*⁽⁸⁾. Са друге стране, Жерне је у основи прихватио Бруково становиште, али се није сложио са правном природом адопције у Солоновом законодавству, сматрајући да је она била *inter vivos*⁽⁹⁾. После тога се појавио већи број чланака на исту тему, али су они у суштини значили реформулације или реafirмацију супротстављених теорија. Посебно је значајан рад Рушенбуша, који је поново утврдио да је у грчком праву преовладавала установа тестаментa⁽¹⁰⁾.

Очигледно је да се ово питање није могло успешно разрешити помоћу традиционалне методологије. То је био разлог да се покуша један другачији приступ проблему, кроз кван-

(2) Honore, T., *Some simple measures of richness of vocabulary*, Association for Literary and Linguistic Computing Bulletin, 1979/7, 172; исти, *New Methods in Roman law*, „Rechtshistorisches Journal“, 1984/3, 290.

(3) Honore, T. — Menner, J., *Concordance to the Digest Jurist*, Oxford, 1980, стр. ix + 65.

(4) Avramović, S. — Stanojević, Lj., *The Quantitative Analysis of the Computerized Data Bank Structure on Disposition in Case of Death in Ancient Greek Law*, University of Maryland, 1984, стр. 71 + XXIX, Library of Congress Reg. No. TX94-170-582.

(5) У неколико модификовану верзију текста на српскохрватском језику поседује Библиотека Правног факултета у Београду, в. Аврамовић, С. — Станојевић, Љ., *Квантитативна анализа структуре компјутеризоване банке података о слободи располагања mortis causa у античком грчком праву*, Maryland, 1984 (дактилографисано).

(6) Gans, E., *Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung I—II*, Berlin, 1824—1825; Schulin, F., *Das griechische Testament verglichen mit dem römischen*, Basel, 1881.

(7) Bruck, E. F., *Die Schenkung auf den Todesfall in griechischen und römischen Recht*, Breslau, 1909; исти, *Zur Geschichte der Verfügen von Todeswegen im altgriechischen Recht*, Breslau, 1909; исти, *Die Entstehung des griechisches Testaments und Platos Nomoi*, ZSSr 1911/32. Упор.: Аврамовић, С., *Разлике у садржини и правној природи римског тестаментa и његовог тестаментарне адопције с правој грчкој права*, „Анали ПФБ“, 1986/1-3, 3; исти *Разлике у садржини и правној природи римског тестаментa и његовог тестаментарне адопције с правој грчкој права*, „Анали ПФБ“, 1987/1, 9.

(8) Thalheim, Th., *Testamentgesetzte Solons*, BPhW 1909/28; 1909/37; исти, *Adoption und Schenkung auf den Todesfall*, ZSSr, 1910/31.

(9) Gernet, L., *La création du testament*, REG, 1920/25.

(10) Ruschenbusch, E., *Diathesthai tá heautoi*, ZSSr, 1962/79.

титативну анализу расположивих изворних података. Основна је идеја била да се сачини мала банка података о изворним текстовима који садрже акте располагања *mortis causa* из старе Грчке, те да се квантитативним методама анализира њихова садржина.

Наравно, претходно треба решити више проблема. Најпре је неопходно развити основне принципе на којима ће се заснивати таква банка података (укључујући могућност њеног проширења и на друге правне системе) и пронаћи адекватан начин на који ће се она користити у конкретном случају. Циљ овог покушаја је двојак. Са једне стране треба тестирати адекватност тих принципа и проверити да ли они уопште омогућавају пригодну примену различитих квантитативних метода на похрањене податке. Са друге стране, потребно је доћи до одређених практичних резултата, не би ли се тако придодео аргумент једној од постојећих теорија о томе да ли је установа тестамената била карактеристична за грчко право или није.

II

Сугерисана банка података се не заснива на принципу похрањивања целог текста извора (*full text storage*), премда овај има доста предности, нарочито са филолошког становишта. Овде се извори свode на њихове основне садржинске особине (*file fields*), тако да се похрањују само најрелевантнији подаци. Та је жртва неопходна да би се омогућила квантитативна анализа сваког извора понаособ, али и да би се при том отворила могућност повезивања њихових различитих формалних и садржинских особина (нпр., података о једном полису у одређеном веку, о различитим полисима са појединим облицима располагања за случај смрти, итд.). Што је банка података богатија, посебно ако би се у њу укључили и подаци из других правних система, могућности за унакрсну анализу би биле веће.

Да би се поставила банка података, неопходно је решити три основна питања: проблем одбира извора, како описати располагање *mortis causa* на језику који ће бити разумљив компјутеру (поступак кодирања) и како извршити мерење релевантних података (поступак скалирања).

Табела 1.
ПОСТУПАК ДИЗАЈНИРАЊА БАНКЕ ПОДАТАКА

ИЗВОРИ

епиграфика, говорници,
философи, итд.

поступак кодирања

ОПИС РАСПОЛАГАЊА

поједини случајеви располагања дефинисани по времену настанка, полису и имену оставиоца

поступак скалирања

МЕРЕЊЕ — АНАЛИТИЧКИ ПОДАЦИ

степен заступљености појединих особина према форми располагања

1. ИЗВОРИ који садрже податке о располагању за случај смрти у Грчкој су веома хетерогени. Нарочито је богата правна епиграфика⁽¹¹⁾. Важне вести доносе судске беседе атинских говорника писане за наследноправне спорове (Лисија, Исеј, Демостен), информације о грчким философима и оне које они саопштавају (посебно дело Диогена Лаертија, у коме су сачуване изјаве последње воље шесторице философа), као и низ других извора (Хомер, комедиографија, историчари, итд.). Основни проблем је, отуд, да ли вршити избор извора или их све уносити у банку података.

Дилему потхрањује један број недовољно поузданих извора. У другим се могу наћи само бледи наговештаји након располагања за случај смрти, али се не виде његове особине. Питање је и да ли избећи понављање истог податка у већем броју извора (нпр., Солонов закон код Исеја и Демостена), јер би све то могло утицати на резултат квантитативне анализе. Једном речју, треба обезбедити како репрезентативност, тако и хетерогеност извора. Уколико би се похранили сви расположиви извори, без икакве селекције, њихов број би износио неколико стотина, али би резултати били веома варљиви. С обзиром на изнете дилеме, а имајућу у виду огледни карактер истраживања, у банку података је према одређеним критеријумима похрањен 71 извор, као експериментални узорак за анализу. Превагу је, дакле, добила репрезентативност над величином узорка.

2. ОПИС РАСПОЛАГАЊА се морао извршити на начин разумљив компјутеру, да би квантитативна анализа била могућа. Отуд је неизбежан поступак кодирања. Сваки извор (одн. располагање за случај смрти које се у њему садржи) одређен је извесним формалним карактеристикама: временом када је настао (век), полисом или регионом из кога потиче, именом оставиоца или законодавца, уколико је познато, итд. Таква стратегија кодирања је подложна критици, посебно стога што оставља по страни садржину, наглашавајући формалне особине извора. Али, у трећој фази обраде, скалирању извора, свако се поједи-

Табела 2.
СТРУКТУРА СЛОГА ДАТОТЕКЕ

Ред. Назив број поља	Опис поља	Дужина и природа поља
1. P-PR-SISTEM	Назив правног система	x (20)
2. P-IZVOR	Епиграфика, говорници, философи, комедиографи, итд.	x (20)
3. P-VREME	Век у коме је настало располагање	9 (5)
4. P-POLIS	Назив полиса или региона,	x (15)
5. P-IME	Име оставиоца или законодавца	x (20)
6. P-TEST	Форме располагања, одн. степен заступљености поје- диних особина	9
7. P-AD-TEST	-II-	9
8. P-LEG-TEST	-II-	9
9. P-POK-MC	-II-	9
10. P-POK-IV	-II-	9
11. P-AD-IV	-II-	9
12. P-REZ	Резервна варијабла	9
13. P-FILLER	Празно поље	x (20)
Сума поља		107

(11) Dereste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T, *Recueil des inscriptions juridiques grecques I—II*, Paris, 1891—1904; Arrangio-Ruiz, U. — Olivieri, A., *Inscriptiones Graeciae Siciliae et Infamiae Italiae ad ius pertinentes*, Mediolani, 1925.

начно располагање *mortis causa* из извора посматра и квантификује као нека форма располагања, према својим битним правним карактеристикама, које могу бити више или мање изражене. Стога, структура слога датотеке мора садржати како формалне карактеристике извора, тако и могуће облике располагања *mortis causa* (варијабле), како би се сваки извор могао вредновати са садржинске стране за сваку варијаблу (тј. у којој мери су у њему заступљени елементи сваког појединог облика располагања).

У структури датотеке користе се скраћенице назива поља датотеке, према томе како ће се програмски користити. С обзиром на захтеве квантитативне анализе неопходно је, дакле, у оквиру поступка кодирања, одредити и поља датотеке за различите форме располагања *mortis causa* у грчком праву. Тако су облици располагања за случај смрти (тестамент, тестаментарна адопција, легатски тестамент, итд.) добили третман и назив варијабли. Овове се прибегло из два разлога. Први лежи у томе што свако поједино располагање из извора у већој или мањој мери (која, дакле, варира) припада одређеној форми, типу располагања (што треба квантитативно вредновати). И друго, што је могуће да исто располагање из једног извора садржи у себи елементе различитих форми, типова располагања: тада се тај случај мора класификовати на више места (за више варијабли), али са различитим степеном припадања свакој од њих. На пример, располагање извесног Саотиса, сачувано у натпису из полиса Петелиа, може да се квалификује на разне начине, што је управо и случај у литератури: као поклон *inter vivos*, поклон *mortis causa* или као тестамент (12). Оно припада, дакле, свакој од ових варијабли, али са различитим интензитетом. Према томе, располагање из извора може варирати како по својим карактеристикама, тако и по степену припадности поједином типу располагања (варијабли).

Предвиђено је шест таквих варијабли (форми располагања): VAR 1 — тестамент; VAR 2 — тестаментарна адопција; VAR 3 — легатски тестамент; VAR 4 — поклон *mortis causa*; VAR 5 — поклон *inter vivos*; VAR 6 — адопција *inter vivos*. Извори и литература показују да су се у Грчкој користили ови облици располагања да би се постигао ефекат *mortis causa*, одн, да би се изразила последња воља и произвеле правне последице после смрти. Дакако, неопходно је фиксирати стриктну дефиницију за сваког од њих, што је могуће објективнију, како би се избегле грешке, а посебно субјективизам приликом скалирања извора. Ово утолико пре што су те дефиниције у доброј мери ствар конвенције и терминологије. Због тога се водило рачуна да дефиниције сваког од поменутих облика располагања за случај смрти буду у што већој мери одређене у складу са преовлађујућим ставом у правној теорији и историји, у значењима која им се придају у континенталном правном систему. (13).

3. Трећи, најважнији део процедуре, обухвата квалитативну и квантитативну обраду извора. Кроз поступак скалирања врши се мерење, тако да се добијају АНАЛИТИЧКИ ПОДАЦИ или, боље рећи, подаци подобни за даљу квантитативну анализу. Наиме, пошто је неки извор — располагање описан и дефинисан кроз поступак кодирања као припадник одређене варијабле (или више варијабли, уколико има особине различитих типова располагања), неопходно је одредити интензитет са којим припада свакој варијабли, односно у ком степену он има особине које карактеришу варијаблу. У том циљу се у поступку скалирања користе вредности од 0 до 6, како би се одредио степен припадности (интензитет јављања појединих особина) сваког извора — располагања одређеној варијабли.

Скалирање је најделикатнији део поступка, јер у њему у највећој мери може доћи до изражаја приговор да је мерење (овде: одређивање степена припадности) подложно субјективној оцени истраживача. Стога је учињен покушај да се на два начина превазиђе то

(12) Dareste, R. — Haussoulier, B. — Reinach, T., *op. cit.*, III 59. На различите начине ово располагање квалификују, нпр. Schulin, F., *op. cit.*, 44; Bruck, E. F., *Schenkung*, 36; Kraus, F., *Die Formeln des griechisches Testaments*, Borna-Leipzig, 1915, 16; Norton, F. O., *A Lexicographical and Historical Study of diatheke*, Chicago, 1908.

(13) Неопходна би била детаљнија објашњења и аргументација, с обзиром на теоријске контроверзе око дефинисања појединих форми које се овде сусрећу. Овде се, међутим, у то не може улазити, те се читалац упућује на поменути исцрпни рад Аврамовић, С. — Станојевић, Љ., *op. cit.*, 14—18.

озбиљно ограничење. Приликом одређивања којој варијабли (типу располагања) припада свако појединачно располагање из извора, води се рачуна о аргументима и ставовима, који се у литератури заузимају поводом тог располагања, као и које је становиште владајуће (уколико се може у сваком конкретном случају установити). Но, овај поступак није просто сумирање различитих гледишта појединих писаца: он нужно укључује и вредновање које спроводи сам аутор, поштујући неке објективне критеријуме. Због тога је, као други начин за ограничавање волунтаризма, изграђен један релативно објективизиран категоризациони апарат — критеријуми по којима се одређује поменути степен припадности. Све би то заједно требало да гарантује да ће субјективност истраживача који скалира бити сведена на минимум.

Проблем који на овом месту искрсава састоји се у чињеници да и поједине варијабле (типови располагања *mortis causa*) имају неке заједничке или сличне црте. Управо због тога се и дешава да један извор — располагање мора бити класификован у оквиру две или више варијабли. Али, то не треба тумачити као слабост критеријума за скалирање јер се ради о последици преплитања особина појединих типова располагања у стварности. Баш зато ће исти извор бити кодиран и скалиран као припадник више варијабли, али са различитим интензитетом припадања, сходно степену у коме су у њему заступљене особине разних типова располагања (варијабли) изражене кроз критеријуме.

Критеријуми за скалирање и поени који се при скалирању примењују, постављени су тако да се бројем „6“ означава највећа вредност која се може одредити за један извор, у оном случају када је правна природа располагања потпуно јасна и недвојбена. Сврха поена за скалирање је једино у томе да укаже на хијерархијски распоред унутар критеријума, према степену њиховог значаја. Хијерархијску структуру оцена не треба схватити као вредновање у ужем смислу, тј. да је, на пример, шести критеријум шест пута „јачи“ или важнији од првог, већ само као ранг једног критеријума у структури њихове важности. Имајући све то у виду, критеријуми за скалирање су одређени по следећем плану.

Вредност „6“ резервисана је за правну природу располагања. Да би се извор квалификовао по овом критеријуму, потребно је да се испуне два услова: да су се у њему стекли сви елементи који су предвиђени дефиницијом варијабле и потпуна сагласност у литератури о правној природи располагања које извор садржи. Тако висок степен изражености особина је прилично редак, као и потпуни *communis opinio* науке. Стога се, нпр., један акт располагања не може квалификовати по правној природи као тестамент уколико не садржи именоване наследника (*institutio heredis*) и уколико га сви писци једнодушно не квалификују на тај начин. Тада се скалирање наставља.

Вредност „5“ означава обим пренетих овлашћења. Ова особина располагања за случај смрти у великој мери утиче на одређивање правне природе, тако да је прва следећа по вредности и значају. Разни разлози могу спречити да правна природа буде одређена прецизно и без резерве, али да се обим пренетих овлашћења ипак још увек може недвосмислено открити. Све зависи од тога да ли се сва права и обавезе оставиоца преносе на наследника или не. Једном речју, релевантно је да ли се на њега преносе целокупна актива и пасива или само актива, односно њен већи или мањи део. Случајеви изјаве последње воље неких грчких филозофа сведоче о значају тог критеријума⁽¹⁴⁾.

Вредност „4“ је дата карактеру располагања, зависно од тога да ли је оно искључиво имовинско или није. Када није могуће са сигурношћу одредити претходне особине, елемент који на њих указује, а који је сам по себи значајан за одређивање особине варијабле, јесте да ли располагање садржи само имовинску или и неимовинску компоненту или се, пак, изјава последње воље састоји само од наредаба неимовинске природе. Овај је крите-

(14) Због недостатка података о *institutio heredis* или због неслагања писаца, једно располагање се не може без резерве одредити према правној природи. Нпр., Платоново располагање (Диоген Лаертије, *Животи и мишљења истакнутих филозофа*, Београд, 1973, III 41—43) обично се назива „Платоновим тестаментом“, али текст не показује јасно да ли је Адејмант био његов универзални сушеор или није. Неки ће аутори зато говорити о тестаментарној адопцији (Kraus, F. *op.cit.*, 24) и сл. Слика је ситуација и са изјавама последње воље других филозофа — Аристотела, Теофраста, Стратона, Лихона и Епикура. У свим тим случајевима недостаје јасно изражено *institutio heredis*, а изјаве воље углавном садрже појединачна имовинска располагања и друга наређења.

ријум не само начелно значајан за одређивање врсте варијабле, већ је посебно важан за грчко и друга стара права, где је главни циљ наслеђивања не увек у имовинским ефектима, већ и у последицама на терену породичног права, религијских дужности и обавеза, култа предака, итд.

Вредност „3“ одређује начин настанка правног акта. Критеријум обраћа пажњу на чињеницу да ли је акт располагања билатералан или је настао као једнострана изјава последње воље. Треба подвући да је овај критеријум формулисан пре свега с обзиром на специфичност грчког права (посебно је значајан, нпр., за разликовање поклоне *mortis causa* од легатског тестамент), али се у суштини може консеквентно примењивати и на друге древне правне системе, у којима су се наследно правни ефекти постизали кроз различите типове располагања, који нису нужно једнострани.

Вредност „2“ — је назив који је употребљен у извору за акт располагања. Овај критеријум захтева детаљније објашњење, поготово стога што на први поглед може деловати као прилично формалан. Но, реч којом извор одређује располагање није сасвим без значаја за одређивање правне природе и осталих особина располагања, посебно у случају грчког права. Коришћење неког термина може бити специфично баш за одређени тип располагања.

Иако ова тема завређује засебну комплексну дискусију, овде је могуће изнети само неколико запажања. Термини попут „*dosis, didónai, doínai*“, који деривирају од „*didomi*“ (дајем) често се срећу у изворима и имплицирају превасходно имовински карактер располагања: они упућују на поклон *inter vivos* или *mortis causa* или на легатски тестамент, уколико остале околности из извора не откривају друге особине располагања. Ако је, са друге стране, употребљена реч „*diathéke*“, то само може бити један од путоказа да је можда у питању тестамент, али ништа више од тога. Јер, тим се термином означавају и тестаментарна адопција, легатски тестамент, а користи се и за сам документ у коме је располагање записано, независно од његове садржине⁽¹⁵⁾. Због тога, његова употреба не може бити битан доказ да се ради баш о тестаменту нити искључиво о универзалној сукцесији, искључиво о имовинском располагању, итд. Уколико се из извора не види ништа више, већ само да је располагање дефинисано као „*diathéke*“, онда се оно може одредити вредношћу „2“, али како за тестамент, тако и за тестаментарну адопцију и за легатски тестамент.

Вредност „1“ означава моменат наступања правних последица. Овај је критеријум најслабији по интензитету, односно најмање значајан по важности за одређивање припадности једног располагања под извесну варијаблу, али није потпуно без значаја за квалификовање. Он разликује правне акте који изазивају последице *ex nunc* и *ex tunc* и одваја варијабле (типове располагања) који се предузимају *inter vivos* и *mortis causa*. И једни и други су се у грчком праву користили за постизање ефеката за случај смрти (нпр., поклон или адопција предузета *inter vivos* често је у основи тежила баш консеквенцама које ће наступити после смрти). Зато има смисла придати бар некакав значај овој чињеници, која ће бити први знак за распознавање варијабле.

Вредност „0“ значи да елементи те варијабле (односно тог типа располагања за случај смрти) нису заступљени у извору.

III

У складу са свим поменутих правилима може се напokon оформити експериментална банка података о располагању за случај смрти у грчком праву. Остаје да се види од какве користи она може бити за анализу и какве резултате може да понуди. Стога се приступило примени разних квантитативних метода. У овом тренутку пригодно је изабрати оне који ће показати, са једне стране, да ли је структура банке података коректно постављена и који ће, са друге стране, омогућити проверу хипотезе у погледу значаја и улоге установе тестаментa (VAR 1) у грчком праву.

(15) В. детаљније: Аврамовић, С., *Еволуција слободе Шестирања у античком Грчком праву*, Београд, 1981, 317.

Најпре се приступило факторској анализи. Ова статистичка техника издваја факторе који карактеришу групе варијабли (формирајући мањи број хомогених „субсетава“ варијабли), упрошћује податке на главне особине елиминишући статистички безначајне варијабле и омогућава идентификовање и дефинисање нових фактора. У овом раду није могуће детаљно објаснити резултате сваке фазе статистичке анализе, већ треба само подвући да је главна последица овог поступка била издвајање два фактора. Први се састојао од VAR 2 и 4 (тестаментарна адопција и поклон *mortis causa*), али, интересантно, први са позитивним, а други са негативним „знаком пуњења“ (0,73 и -0,70 респективно). Други фактор је обухватио две статистички значајне варијабле, VAR 3 и 6 (легатски тестамент и адопцију *inter vivos*), при чему прва доприноси објашњењу фактора са 0,71, а друга са негативним знаком -0,67.

Ова се два фактора, дакле, имају сматрати као две правне установе са различитим карактеристикама или, боље речено, две различите целине правних института, чије се особине објашњавају према варијаблама које фактор „пуне“. Фактор I са највећим интензитетом објашњава VAR 2 (тестаментарна адопција), чија је основна особина да преноси на наследника сва права и обавезе оставиоца. Следећа која највише доприноси је VAR 4 (поклон *mortis causa*), али са негативном вредношћу; њена је главна особина вођење ка сингуларној сукцесији, односно пренос појединачних имовинских овлашћења. Тако ова варијабла објашњава фактор кроз негативан пример: она даје фактору обрнуто пропорционално суштинско значење. Када се иста логика примени и на друге варијабле које објашњавају факторе, коначно се оба могу дефинисати. Примећује се да први сачињавају и представљају они који воде ка универзалној сукцесији, а други они који воде ка сингуларној.

Важно је испитати какви су ефекти VAR 1 (тестамент). Ова варијабла није убедљиво карактеристична ни за први ни за други фактор. Статистичким језиком речено, резултат показује „недостатак индивидуалности“ ове варијабле, јер она „пун“ оба фактора приближно једнако (са 0,61 и 0,68 респективно). Последица је да она изричито не разликује факторе, већ заједнички доприноси и једном и другом. Па и када је примењена ортогонална варимакс ротација (како би се добиле оштрије разлике међу варијаблама и како би се оне придодале једном од фактора), VAR 1 је и даље остала неопредељена. Најзад, и канонична анализа је показала да се VAR 1 никако не може објаснити као изразити припадник једног или другог фактора, да нема изузетан положај, било као посебан фактор или као одлучујући припадник једног од фактора.⁽¹⁶⁾

Према томе, примена квантитативних метода је са своје стране показала да установа тестамент није била особена форма располагања *mortis causa* у грчком праву. То су биле две друге, *sui generis* форме (фактори): прва, која је водила ка универзалној сукцесији (кроз адопцију било које врсте, али не и кроз тестамент) и друга *sui generis* установа, која обухвата појединачна имовинска располагања и води ка сингуларној сукцесији, такође различита од тестамент. До сличног закључка је овај аутор дошао раније, користећи традиционални, нормативни метод⁽¹⁷⁾.

Целокупна анализа је, дакле, на одређени начин потврдила претпоставку да тестамент није био значајна установа у грчком праву, као и да је структура банке података коректно постављена, јер је омогућила адекватну примену квантитативних метода. Али, оно што има већи значај од овог појединачног закључка је знак да и ова врста методолошког приступа може бити од неке користи правној историји.

Дакако, није могуће тврдити да овај покушај не садржи и своје слабе стране. Напротив, има их неколико. Цела процедура, а посебно скалирање, не елиминише потпуно субјективно виђење истраживача (што потом може утицати на резултат); али, барем га ограничава у великој мери. Може изгледати да су неки резултати факторске анализе толико очигледни, да примена статистичких метода уопште није ни била потребна, посебно

(16) За целокупно објашњење статистичких резултата заслужан је искључиво коаутор овог истраживања мр Љубиша Станојевић. Посебна захвалност се дугује проф. Е. Азару, управнику Центра за међународни развој универзитета у Мериленду, који нам је ставио на располагање опрему и потребне програме.

(17) В. Аврамовић, С., *Еволуција*, 381.

због тога што експериментални узорак није изразито велик. Но, са друге стране, статистички методи бар објективизирају резултат, а њихова предност ће посебно доћи од изражаја када се узорак прошири. Остају без сумње и извесни општи проблеми који прате сваки покушај примене статистичке технике у друштвеним наукама: они се ни овде нису могли без остатка решити.

У другу руку, ваља имати на уму да је коришћење традиционалних метода, који су полазили од истих извора о овом спорном питању грчког права, довело до непрестовно контрадикторних закључака. У том светлу, покушај који је овде представљен нуди додатни аргумент, објективнији по својој природи, у корист теорије да установа тестамената није била типична за античку Грчку. Његова би се вредност даље могла проверавати постепеним укључивањем других извора. Но, већ и садашњи резултат може представљати основ за изграђивање новог, различитог теоријског приступа, односно за постављање хипотезе на коју би се даље примењивао традиционални, нарочито нормативни метод. Тај би приступ гледао на форме располагања у случају смрти у Грчкој као на две установе *sui generis*. Стога, иако сугерирани принципи на којима се заснива банка података и потом примена квантитативних метода још увек имају својих слабости, могућност да се дође до нових резултата кроз садржинску анализу похрањених података, ипак охрабрује даља истраживања, чак и у тако традиционалној области каква је правна историја.

Прилог I: Садржај огледне датотеке

ИЗВОР	ВРЕМЕ	ПОЛИС	ИМЕ ОСТАВИОЦА ИЛИ ЗАКОНОДАВЦА	ТЕСТ.	АДОПТ. ТЕСТ.	ЛЕГ. ТЕСТ.	ПОК. М.Ц.	ПОК. И.В.	АДОП. И.В.
I ₁	VIII(?)	—	Феникс	0	1	0	0	0	6
I ₂	VIII(?)	—	Телемах	0	0	1	5	0	0
I ₃	VIII(?)	—	Одисеј	0	1	0	0	0	4
I ₄	VIII(?)	—	Атреј	0	0	2	5	0	0
I ₅	VIII(?)	—	Пелеј	0	0	1	4	4	0
I ₆	VII(?)	Крит	—	0	0	0	0	0	6
I ₇	V	Гортина	закон	0	1	0	0	0	6
I ₈	V	Гортина	закон	0	0	0	1	6	0
I ₉	V	Гортина	закон	0	0	0	1	4	0
I ₁₀	V	Гортина	закон	0	0	5	5	2	0
I ₁₁	V	Гортина	закон	0	0	5	5	2	0
I ₁₂	VII(?)	Спарта	Ликург (закон)	5	0	5	5	6	0
I ₁₃	VII(?)	Спарта	обичај	0	2	0	0	0	4
I ₁₄	VII(?)	Теба	Филолај (закон)	0	4	0	0	0	4

I ₁₅	VI(?)	Спарта	краљ Аристон	0	0	0	0	6	0
I ₁₆	IV	Спарта	—	0	0	1	4	2	0
I ₁₇	IV 1	Спарта	Епитадеј (закон)	5	2	2	3	2	0
I ₁₈	VII 2	Атина	закон	0	1	0	0	0	5
I ₁₉	VI 1	Атина	Солон (закон)	5	5	4	1	0	0
I ₂₀	VI 1	Атина	Солон (закон)	3	3	1	1	0	0
I ₂₁	VI 1	Атина	Солон (закон)	3	3	1	1	0	0
I ₂₂	VI 1	Атина	Солон (закон)	3	3	1	1	0	0
I ₂₃	VI 1	Атина	Солон (закон)	3	5	0	0	0	1
I ₂₄	VI 1	Атина	Солон (закон)	3	5	0	0	0	1
I ₂₅	VI 1	Атина	Солон (закон)	2	2	4	0	0	0
I ₂₆	VI 1	Атина	Солон (закон)	0	1	0	0	0	6
I ₂₇	IV 1	Атина	Астифил	3	5	0	0	0	0
I ₂₈	IV 1	Атина	Аполодор	3	4	0	0	0	6
I ₂₉	IV 1	Атина	Менекле	3	4	0	0	0	6
I ₃₀	IV 1	Атина	Диканоген	3	6	4	0	0	2
I ₃₁	IV	Атина	Клеоним	3	6	0	0	0	0
I ₃₂	IV	Атина	Пир	1	5	0	0	0	2
I ₃₃	IV 1	Атина	Никострат	3	2	4	2	0	0
I ₃₄	IV 1	Атина	Филоктемон	1	6	4	2	0	1
I ₃₅	IV 1	Атина	Ксененет	1	1	0	0	0	6
I ₃₆	IV 1	Атина	Хагниа	1	5	0	0	0	2
I ₃₇	IV 1	Атина	Полиеукт	1	1	0	0	0	6
I ₃₈	IV 1	Атина	Филострат	1	5	0	0	0	1
I ₃₉	IV 1	Кеос	Трасилохус	3	6	0	0	0	2
I ₄₀	IV 1	Сифнос	Трасилохус	3	6	0	0	0	2
I ₄₁	IV 1	Егина	Трасилохус	3	6	0	0	0	2

I ₄₂	V	Атина	Херакле	1	0	1	6	0	0
I ₄₃	V	Атина	Херакле	1	0	1	6	0	0
I ₄₄	IV 1	Атина	Ликон	1	0	1	5	0	0
I ₄₅	IV 1	Атина	Калиас	1	0	5	4	0	0
I ₄₆	IV 1	Атина	Андроклид	1	0	4	2	0	0
I ₄₇	IV 1	Атина	Конон	1	0	5	2	0	0
I ₄₈	IV 1	Атина	Демонстен старији	1	0	4	2	0	0
I ₄₉	IV 1	Атина	Пасион	1	0	5	2	0	0
I ₅₀	IV 2	Атина	Платон	3	1	5	1	0	0
I ₅₁	IV 2	Атина	Аристотел	4	1	5	1	0	0
I ₅₂	III 1	Атина	Теофраст	4	0	5	1	0	0
I ₅₃	III 1	Атина	Стратон	4	0	5	1	0	0
I ₅₄	III 1	Атина	Ликон	4	0	5	1	0	0
I ₅₅	III 1	Атина	Епикур	3	0	3	4	2	0
I ₅₆	IV 2(?)	Атина	Кнемон	4	5	0	0	0	2
I ₅₇	VI 2	Петелија	Саотис	1	0	2	4	1	0
I ₅₈	V 1	Кримиса	Калифаонтос	1	0	2	4	2	0
I ₅₉	V 1	Тегеа	Ксутиас	1	0	1	5	0	0
I ₆₀	V	Делос	Никија	1	0	1	1	0	0
I ₆₁	III 1(?)	Коркира	Аристодамас	1	0	2	5	0	0
I ₆₂	III 2(?)	Миконос	Тарсагорас	1	0	2	5	0	0
I ₆₃	IV	Додона	?	3	0	5	2	0	0
I ₆₄	IV(?)	Калидон	Алкесипос	3	0	5	2	0	0
I ₆₅	III(?)	Кос	Диомед	4	0	5	1	0	0
I ₆₆	III	Егостена	Арете	4	0	5	1	0	0
I ₆₇	III	Калауреа	Агасикрата	4	0	5	1	1	0

I ₆₈	IV 2	Атина	Архипа	1	0	5	5	0	0
I ₆₉	IV 2	Атина	Зобиа	1	0	2	5	2	0
I ₇₀	III 2	Тера	Епиктета	2	0	2	5	0	0
I ₇₁	III(?)	Аморгос	Никасерата	1	0	2	5	2	0

Прилог II: ИЗВОРИ

- I₁ = Хомер, *Илијада*, Суботица 1965 (превод М. Ђурић), IX 492-495.
- I₂ = Хомер, *Одисеја*, Суботица 1963. (превод М. Ђурић), XVII 74-83.
- I₃ = Хомер, *Одисеја*, XXI 216.
- I₄ = Хомер, *Илијада*, II 106—107.
- I₅ = Хомер, *Илијада*, XVII 194—197.
- I₆ = Guarducci, M., *Inscriptiones Creticae opera et consilio F. Halbherr collectae*, I—IV, Roma 1935—1950, IV No. 20.
- I₇ = Горшински законик X 37—47 и XI 11—23. Текст законика је коришћен према издању Guarducci. M., *op.cit.*, као и на основу превода законика на српскохрватски језик Аврамовић. С., *Рано јрчко право и Горшински законик*, Београд 1977 (дактилографисано).
- I₈ = Горшински законик, IV 48—V 7.
- I₉ = Горшински законик, III 36—40.
- I₁₀ = Горшински законик, III 17—31.
- I₁₁ = Горшински законик, X 14—20.
- I₁₂ = Аристотел, *Полишика*, Београд 1960 (превод Љ. Црепајаш), 1270 а.
- I₁₃ = Херодот, *Херодошова историја*, Суботица 1966. (превод М. Арсенић), VI 57.
- I₁₄ = Аристотел, *Полишика*, 1274 б.
- I₁₅ = Херодот, 2.
- I₁₆ = Плутарх, *Плутархови изабрани живописи знаменитих Грка и Римљана* I—II, Загреб 1891—1892 (превод С. Сани), Лисандар, 30.
- I₁₇ = Плутарх, *Атис* 5.
- I₁₈ = Демостен, *Demosithenes* I—VII, Cambridge—London 1962—1970 (превод на енгл. J. H. Vince, A. T. Murray, N. W. Witt), (XLVI) S. Stephanos II, 14.
- I₁₉ = Плутарх, Солон 21.
- I₂₀ = Исеј, *Iseus*, Cambridge—London 1962 (превод на енгл. E. S. Forster), VI 9.
- I₂₁ = Исеј, III 68.
- I₂₂ = Демостен, (XLVI) C. Stephanos II, 14.
- I₂₃ = Исеј, II 13—15.
- I₂₄ = Демостен, (XLIV) C. Leochares, 48.
- I₂₅ = Демостен, (XLIV) C. Stephanos II, 24.
- I₂₆ = Исеј, X 13.
- I₂₇ = Исеј, IX 7.
- I₂₈ = Исеј, VII 1—3.
- I₂₉ = Исеј, II 10.
- I₃₀ = Исеј, V 6.
- I₃₁ = Исеј, I 10—14.
- I₃₂ = Исеј, III 1.
- I₃₃ = Исеј, IV 10.
- I₃₄ = Исеј, VI 3.
- I₃₅ = Исеј, X 4.
- I₃₆ = Исеј, XI 8.
- I₃₇ = Демостен, (XLI) C. Spoudias, 3—4.
- I₃₈ = Демостен, (XLI) C. Phaenippus, 21.
- I₃₉ = Исократ, *Isocrates* I—III, Cambridge—London 1968 (превод на енгл. L.v.Hook), XIX 3—15.
- I₄₀ = Исократ, XIX 3—15.
- I₄₁ = Исократ, XIX 3—15.
- I₄₂ = Софокле, *Sophoclis Tragoediae*, Lipsiae 1901 (ed. L. Dirndorf), Trah. 155—163.
- I₄₃ = Еурипида, *Еурипидове драме I—II*, Загреб 1919—1920 (превод К. Пау), Alcest. 1020—1024.
- I₄₄ = Демостен, (LII) C. Calippos, 20—23.
- I₄₅ = Плутарх, Алкивијад 8.
- I₄₆ = Лисија, *Sauppe, F. Fragmenta Oratorum Atticorum*, 223.
- I₄₇ = Лисија, XIX 39—40.
- I₄₈ = Демостен, (XXVII) C. Aphobos I, 4—6.
- I₄₉ = Демостен, (XLV) C. Stephanos I, 28.
- I₅₀ = Диоген Лаертије, *Живот и мишљења истакнутих философа*, Београд 1973 (превод а. Вилхар), III 41—43.
- I₅₁ = Диоген Лаертије, V 12—16.
- I₅₂ = Диоген Лаертије, V 51—57.
- I₅₃ = Диоген Лаертије, V 61—64.
- I₅₄ = Диоген Лаертије, V 69—74.
- I₅₅ = Диоген Лаертије, X 16—22.
- I₅₆ = Меландар, *Mizantrap (Dyscolos)*, 729—739.
- I₅₇ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T., *Recueil des inscriptions grecques*, I—III, Paris 1891—1904, III 59.
- I₅₈ = Arrangio—Ruiz, V. — Olivieri, A., *Inscriptiones Craeciae Siciliae et Infamae Italiae ad ius pertinentes*, Mediolani 1925, 143.

- ¹⁵⁹ = Arrangio—Ruiz, V. — Olivieri, A., *op.cit.*, 144.
¹⁶⁰ = Плутарх, Никија 3.
¹⁶¹ = Blass, F., *Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, Goettingen 1905, No. 3213.
¹⁶² = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, I 50.
¹⁶³ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 61.
¹⁶⁴ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 118.
¹⁶⁵ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 94. 111.
¹⁶⁶ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 142.
¹⁶⁷ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 114.
¹⁶⁸ = Демостен, (L) C. Polycles, 60.
¹⁶⁹ = Демостен, (XXV) C. Aristogeiton I, 56.
¹⁷⁰ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 78.
¹⁷¹ = Dareste, R. — Haussoullier, B. — Reinach, T. *op. cit.*, II 110.

Dr. Sima Avramović,
Assistant Professor at the Faculty of Law in Belgrade

AN EXAMPLE OF QUANTITATIVE METHOD APPLICATION IN LEGAL HISTORY

Summary

After briefly reviewing developments in the application of quantitative methods in legal history and the present-day situation, the author elaborates the results of his own research.

Using a quantitative method, the author attempts to study the content of acts of *mortis causa* disposal in classical Greek law. He describes in general terms the basic stages of creating the experimental data bank and the ways of solving the problems within such stages, and more particularly in the coding and scaling procedure — which is a prerequisite for such an application.

Factor analysis as one of the possible methods is then applied to data derived in the above described manner. Corresponding result show that the design of the data bank applied, makes possible the application of quantitative methods even in this kind of traditionalist academic field. Specific conclusion derived on the basis of the above analysis shows that the will was not a typical institution in classical Greek law, but that this were two other specific forms of the *mortis causa* disposal (which appeared here as two independent factors).

Dr Sima Avramović,
professeur agrégé à la Faculté de droit de Belgrade

UN EXEMPLE DE L'APPLICATION DES METHODES QUANTITATIVES DANS LE DOMAINE DE L'HISTOIRE JURIDIQUE

Résumé

Ayant d'abord exposé brièvement l'histoire de l'application des méthodes quantitatives en matière d'histoire juridique, l'auteur révèle les résultats de sa recherche.

L'auteur a essayé d'examiner par les méthodes quantitatives le contenu des actes de dispositions mortis causa dans le droit grec antique (content analysis). Il a décrit en traits généraux les phases essentielles de la création d'une banque de données pilote ainsi que la manière de résolution de certains problèmes dans le cadre de chacune parmi elles, notamment dans le processus de la codification et de la création des scales, qui sont une condition indispensable pour une telle application de la méthode quantitative.

Sur la base des données provenant d'une banque, ainsi créée, de données relatives aux dispositions mortis causa dans le droit grec, on applique l'analyse de facteurs en tant que méthode possible. Les résultats ont montré qu'une banque de données ainsi instaurée permet l'application des

des méthodes quantitatives même dans un domaine scientifique si traditionnel. La conclusion concrète à laquelle a abouti une analyse de ce genre est que ce n'était pas le testament qui était une institution typique dans le droit grec, mais s'étaient deux autres formes spécifiques de dispositions mortis causa (lesquelles se sont présentées ici en tant que deux facteurs indépendants).